

Wstęp

Tak jak wielki kryzys był niewątpliwie punktem zwrotnym w historii gospodarczej XX w., tak wydana w 1936 r. *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza* Johna Maynarda Keynesa zrewolucjonizowała teorię ekonomii. Rewolucja keynesowska oznaczała pojawienie się nowych jakościowo argumentów uzasadniających konieczność odgrywania przez państwo istotnej roli w gospodarce, a przede wszystkim prowadzenia przez nie aktywnej polityki stabilizacyjnej. Jednak teza o konieczności włączania się państwa w przebieg procesów rynkowych nie pojawiła się dopiero z Keynesem i jego teorią. Opracowania poświęcone temu zagadnieniu sięgają do korzeni klasycznej ekonomii i filozofii wolnorynkowej, której niekwestionowanym ojcem jest Adam Smith, uznający przy tym racje przemawiające za uczestnictwem państwa w gospodarce.

Smith twierdził m.in., że samoczynnie działający mechanizm rynkowy sprawia, iż podyktowane egoizmem działania przedsiębiorczych jednostek i podmiotów gospodarczych gwarantują dobroczynne skutki dla ogółu społeczeństwa dopiero wtedy, gdy w społeczeństwie i w gospodarce panują sprawiedliwe prawa i porządek, a konkurencji nie ograniczają monopole. Państwo w tej koncepcji powinno być silne, ale jednocześnie jego ekonomiczne funkcje powinny być sprowadzone do niezbędnego minimum. Choć to współdziałanie prywatnej gospodarki rynkowej i władzy publicznej zmieniało się w czasie, to aż do wielkiego kryzysu i rewolucji keynesowskiej działania państwa traktowane były bardziej jako czynnik ułatwiający lub wspomagający mechanizm rynkowy.

Keynes, badając przyczyny wielkiego kryzysu, dowodził, że same mechanizmy wolnego rynku są niewystarczające do powstrzymania wzrostu bezrobocia i cyklicznego załamania koniunktury. Dlatego, jego zdaniem, państwo jako największy aktor na scenie gospodarczej powinno wziąć na siebie obowiązek pobudzania produkcji, głównie poprzez zwiększanie wydatków publicznych, tj. aktywne zarządzanie popytem. Po drugiej wojnie światowej keynesizm stał się doktryną

ekonomiczną krajów zachodnich. Do końca lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku rządy zwiększały swoją obecność w gospodarce. Rosły wydatki państwa, a w konsekwencji – podatki. Coraz większe pieniądze przeznaczano na walkę z bezrobociem i programy socjalne. Wzrost podatków prowadził do wzrostu kosztów produkcji, ten zaś owocował wzrostem cen i inflacji. Rządzący uznawali, że warto pogodzić się z wyższą inflacją w zamian za utrzymanie państwa opiekuńczego i niższe bezrobocie. Szybko okazało się jednak, że akceleracji ulega i inflacja, i bezrobocie, natomiast gospodarki bogatych państw zachodnich pogrążają się w recesji. Wydarzenia te podważyły założenia ekonomii keynesowskiej, której piętą achillesową okazały się: stosunkowo powierzchowne ujęcie przede wszystkim analizy inflacji i wpływu czynników monetarnych na gospodarkę oraz dość pobieżne potraktowanie kwestii związanych z podażową stroną gospodarki oraz mikropodstaw. Wtedy na scenie gospodarczej pojawił się – od dłuższego czasu wyraźnie zaznaczający już swą obecność w środowisku ekonomistów – Milton Friedman wraz ze swoją teorią monetarystyczną.

Tak jak wielki kryzys przyczynił się do rozpowszechnienia rewolucji keynesowskiej w teorii ekonomii, tak „wielka inflacja” lat siedemdziesiątych otworzyła umysły ekonomistów i polityków gospodarczych na kontrrewolucję monetarystyczną z Miltonem Friedmanem w roli głównej. Jego publikacje poświęcone polityce monetarnej i fiskalnej oraz teorii monetarnej w ogromnej mierze przyczyniły się do stopniowego słabnięcia wiary ekonomistów w zdolność państwa do osiągania pożądanых celów w dziedzinie produkcji i zatrudnienia przy wykorzystaniu interwencjonizmu państwowego, opartego na aktywnym zarządzaniu popytem. Niemałą rolę odegrała w tym także jego niezwykle ożywiona działalność popularyzatorska.

Sam Friedman, nazywany najczęściej ojcem monetaryzmu, został przedstawiony w niniejszej pracy jako klasyczny liberał, który, podobnie jak inni klasycy ekonomii, opowiadał się za państwem minimalnym, skoncentrowanym na tradycyjnych, niezbywalnych funkcjach. Friedman czerpał z dorobku Adama Smitha oraz Johna Stuarta Milla i można śmiało powiedzieć, że w dużym stopniu przyczynił się do reaktywacji w drugiej połowie XX w. – osłabionej przez keynesizm – ekonomii liberalnej, która wychodziła z założenia, że rynek najlepiej rozdysponowuje dostępne zasoby w gospodarce i to właśnie dzięki niemu są one wykorzystywane optymalnie, a bezrobocie, nawet jeśli się pojawia, to jest wynikiem przejściowych zakłóceń. Friedman argumentował, że współczesna gospodarka jest znacznie bardziej odporna na kryzysy gospodarcze, niż to się wydawało Keynesowi, będącemu pod wrażeniem wielkiego kryzysu. Uznał zatem, że brak stabilności w gospodarce wywołują nie prywatni uczestnicy rynku, lecz państwo. Według niego państwo nie powinno podejmować działań uznaniowych w celu pobudzania koniunktury, zwłaszcza w krótkim okresie. Powinno się wycofać z gospodarki, zmniejszyć wydatki, obniżyć podatki i zająć się jedynie kontrolą podaży pieniądza. Pieniądz powinien dopływać do gospodarki równomiernie, w tempie zbliżonym do potencjalnego wzrostu gospodarczego, a tym samym nie powodować inflacji i przeciwdziałać deflacji.

W książce staram się pokazać, jak ekonomiczną rolę państwa ujmuje teoria Milтона Friedmana, a także jej ewolucję na tle zmian polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych prowadzonej przez różne administracje. Jednak nacisk został położony na lata 1981–1988, czyli okres, w którym postulaty i koncepcje Friedmana były urzeczywistniane w największym stopniu.

Wprawdzie powyższy przedmiot badań pojawiał się w literaturze już niejednokrotnie, nie był jednak poruszany w sposób całościowy. Dotychczasowe prace dotyczą, co prawda, z jednej strony problematyki ekonomicznej roli państwa w teorii Milтона Friedmana – np. praca habilitacyjna M. Belki [1986], a z drugiej – oceny polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych, realizowanej głównie przez administrację R. Reagana, ale także inne administracje – np. prace M. Belki [1986 i 1991], W. Bieńkowskiego [1995] czy E. Domańskiej [1992], jednakże czynią to niejako „rozłącznie”, nie oddając całości dokonań we wzajemnym powiązaniu. Brakuje opracowania, które zaprezentowałoby ocenę programu gospodarczego przez pryzmat poglądów *stricte* Friedmanowskich. Ponadto, dostępne dzieła obejmują lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte ubiegłego wieku, nie ma natomiast opracowań dotyczących lat dziewięćdziesiątych i późniejszych. Brakuje również aktualnej literatury dotyczącej ewolucji poglądów Milтона Friedmana (który pozostawał niezwykle aktywny zawodowo nawet u kresu życia) na rolę państwa oraz politykę monetarną, czyli w obszarach nauki, które zgłębiał najbardziej. W niniejszej książce podejmuję te wyzwania.

Głównym celem pracy jest pokazanie przenikania się teorii i koncepcji ekonomicznych Milтона Friedmana z założeniami polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych i udzielenie odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu poglądy Friedmana wpływały na kształt polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych, a w jakiej mierze zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza wpływała na ewolucję jego poglądów.

Ustalenie tego stopnia i odpowiedzi na postawione pytania wymagało realizacji następujących zadań szczegółowych:

- zaprezentowania i zanalizowania teorii i koncepcji ekonomicznych oraz społecznych Friedmana,
- zaprezentowania i zanalizowania polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych, ze szczególnym naciskiem na okres realizacji słynnej reaganomiki,
- dokonania oceny polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych w świetle założeń teorii Friedmana,
- wskazania przyczyn zainteresowania się amerykańskimi władzami państwowymi koncepcjami ekonomicznymi Friedmana oraz przedstawienia wyłaniającego się z nich programu społeczno-gospodarczego,
- zdefiniowania barier politycznych przy wprowadzaniu w życie niektórych koncepcji Friedmana.

W pracy przyjąłem następujące tezy:

1. Poglądy Milтона Friedmana miały znaczący wpływ na kształt polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych, natomiast zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza wpływała nieznacznie na ewolucję jego poglądów.

2. Friedmanowskie ujęcie ekonomicznej roli państwa w gospodarce stanowiło jeden z głównych elementów programowych polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych w latach 1981–1988, nie został on jednak wprowadzony w życie w całości.

3. Renesans koncepcji ekonomicznych Milтона Friedmana w latach osiemdziesiątych wynikał z ich adekwatności do ówczesnych problemów społeczno-gospodarczych Stanów Zjednoczonych, a także częściowo z braku alternatywy oferowanej przez inne nurty ekonomii.

4. Część ekonomiczno-społecznych koncepcji Milтона Friedmana nie została zrealizowana w całości z powodów politycznych oraz społecznych, niemniej niektóre z nich wciąż znajdują się na politycznej agendzie.

Zawartość problemowa i układ rozdziałów zostały podporządkowane przyjętym tezom oraz celom pracy. Rozdział pierwszy jest poświęcony omówieniu liberalizmu Milтона Friedmana. Z poglądów tych wyłania się system wartości, w którym naczelną rolę zajmuje wolność jednostki oraz system gospodarczy oparty na wolnym rynku. Uwydatniona jest także istotna relacja pomiędzy wolnością gospodarczą i polityczną, która implikuje kształt systemu polityczno-gospodarczego danego kraju. W rozdziale tym scharakteryzowałem również ewolucję poglądów Friedmana na powiązania, jakie występują między wolnością osobistą a gospodarczą i polityczną. Rozdział otwiera życiorys Friedmana, ukazujący przede wszystkim fakty, które w największym stopniu ukształtowały jego liberalny światopogląd, kończy zaś Friedmanowska krytyka państwa opiekuńczego oraz omówienie niektórych z jego postulatów dotyczących reform społecznych.

Rozdział drugi przedstawia monetaryzm Milтона Friedmana oraz wynikające z niego postulaty pod adresem polityki gospodarczej, które składają się na program gospodarczy państwa. Szczegółowo omówiona została teoria pieniądza Friedmana oraz koncepcje dotyczące rynku pracy i bezrobocia. W rozdziale omawiam także założenia metody badawczej Friedmana, a zamyka go przedstawienie antyetyzmu, wyłaniającego się z jego teorii monetarystycznej.

Rozdział trzeci koncentruje się na polityce gospodarczej Stanów Zjednoczonych realizowanej przez kolejne administracje amerykańskie, a przede wszystkim zaś na okresie realizacji reaganomiki. Uwidocznione zostało zaangażowanie Milтона Friedmana jako doradcy ds. ekonomicznych prezydentów Richarda Nixona i Ronalda Reagana oraz jego udział w kampanii prezydenckiej senatora Barry'ego Goldwatera. Rozdział kończy ocena reaganomiki oraz działań gospodarczych kolejnych administracji w świetle i koncepcji ekonomicznych Friedmana.

Rozdział czwarty zawiera omówienie ewolucji poglądów Friedmana na rolę państwa oraz politykę monetarną. Pokazuję również kluczowy związek, jaki występuje między ekonomią a polityką, wraz ze sformułowaną przez Friedmana tezą o tyranii *status quo*. Przedstawiam w nim także poglądy Friedmana na ekonomiczną rolę państwa na tle neoliberalnej amerykańskiej myśli ekonomicznej, wyrosłej

z takich szkół ekonomii, jak nowa ekonomia klasyczna, teoria wyboru publicznego oraz ekonomia strony podażowej.

Zakres czasowy pracy obejmuje okres życia Milтона Friedmana, czyli lata 1912–2006, analiza i ocena polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych zaś – lata, w których Friedman był bezpośrednio zaangażowany w tę politykę.

W książce wykorzystałem bogatą literaturę przedmiotu, w przeważającej części zagraniczną, na którą składają się opracowania zwarte, czasopisma, opracowania naukowe, raporty instytucji krajowych i zagranicznych.

Większość materiałów anglojęzycznych, a przede wszystkim niedostępne w kraju liczne prace i artykuły Milтона Friedmana¹ (zwłaszcza z lat dziewięćdziesiątych i późniejszych), udało mi się zebrać podczas kilkutygodniowego pobytu w archiwach Instytutu Hoovera, mieszczącego się na terenie Uniwersytetu Stanforda w Kalifornii, oraz Uniwersytetu Chicago, które przez długie lata były miejscem pracy Milтона Friedmana. Natomiast materiały dotyczące polityki gospodarczej Stanów Zjednoczonych, ze szczególnym uwzględnieniem polityki monetarnej realizowanej przez bank centralny, zebrałem podczas pobytu w centrali Systemu Rezerwy Federalnej w Waszyngtonie.

Książkę wzbogacają – jak sądzę – liczne cytaty pochodzące z obszernych pamiętników Friedmana – *Two Lucky People (Dwoje szczęśliwych ludzi)* – które napisał wraz z żoną u schyłku XX w. [Friedman M. i R., 1998]. W pewnym sensie oddają one klimat czasu z perspektywy kilkudziesięciu lat i umożliwiają poznanie jego własnych ocen na temat własnych myśli, dorobku naukowego, osiągnięć w polityce państwa i roli, jaką odegrał w stworzeniu konceptualnych ram dla rewolucji liberalnej, która zmieniła świat gospodarczy w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w.

Dołączoną do pracy rozmowę z Miltonem Friedmanem przeprowadziłem w jego apartamencie w San Francisco w czerwcu 2006 r., czyli na kilka miesięcy przed śmiercią Profesora. Rozmowa ta nie byłaby możliwa, gdyby nie przychyłność i duża otwartość asystentki Milтона Friedmana – Pani Glorii Valentine, która tę wizytę zaaranżowała, a potem, po moim powrocie do Polski, przesyłała mi na bieżąco nowe artykuły Profesora i ostatnie udzielone przez niego wywiady, a także udostępniła zamieszczoną w książce bibliografię jego prac. Za wszelką okazaną pomoc składam Pani Glorii Valentine serdeczne podziękowanie.

Książka stanowi zmodyfikowaną wersję mojej rozprawy dokorskiej obronionej w lutym 2008 r. na Wydziale Ekonomii Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Chciałbym złożyć wyrazy głębokiej wdzięczności mojemu promotorowi – Pani Profesor Urszuli Zagórze-Jonszcie za merytoryczne uwagi oraz cenne rady życiowe, które towarzyszyły mi w trakcie zmagania z rozprawą. Bardzo dziękuję również Fundacji FOR za dofinansowanie wydania książki.

¹ Rejestr prac Milтона Friedmana znajduje się w Hoover Institution na Uniwersytecie Stanforda w katalogu: *Milton Friedman A Register Of His Papers In The Hoover Institution Archives*.

Rozdział

1

Liberalizm Milтона Friedmana

1.1. Życie i dzieło Milтона Friedmana

Milton Friedman był, obok Johna Maynarda Keynesa niewątpliwie najsłynniejszym i najbardziej wpływowym ekonomistą minionego wieku. Podobnie jak Keynes, Friedman poprzez swoje teorie ekonomiczne wywarł ogromny wpływ na bieg wydarzeń społeczno-gospodarczych ubiegłego stulecia. Powszechnie uznawany jest za ojca monetaryzmu oraz czołowego reprezentanta tzw. szkoły chicagowskiej, skupiającej neoliberalistów amerykańskich. Dorobek naukowy Friedmana jest wybitny, szczególnie w zakresie ekonomicznej roli państwa i teorii pieniądza. Jego prace wywarły także ogromny wpływ na rozwój takich obszarów ekonomii, jak metodologia, polityka monetarna, inflacja, funkcja konsumpcji, cykl koniunkturalny i ekonomia gospodarki otwartej. Przeszedł do historii myśli ekonomicznej jako zwolennik teorii, zgodnie z którą najważniejszym instrumentem polityki gospodarczej i jednocześnie główną determinantą takich zjawisk, jak inflacja czy cykl koniunkturalny, jest ilość pieniądza.

W 1976 r. Milton Friedman został laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, którą otrzymał za osiągnięcia w dziedzinie badań nad konsumpcją, historią i teorią pieniądza oraz za ukazanie złożoności polityki stabilizacyjnej. Przyznano mu poza tym kilkanaście doktoratów honoris causa, osiągając reputację wybitnego badacza i polemisty w skali międzynarodowej.

Z drugiej strony, jako felietonista w „Newsweeku” stanowiącym nader skuteczne forum wyrażania stanowisk i poglądów, miał przez prawie dwadzieścia lat możliwość wpływania na opinię publiczną. O ogromnym uznaniu, jakim się cieszył na tym polu swojej aktywności, świadczyć może fakt, iż już w 1969 r. jego fotografia pojawiła się na okładce słynnego brytyjskiego tygodnika „Time”. Właściwie żaden inny ekonomista nie był tak dobrze znany szerszej publiczności jak właśnie Milton Friedman. Umiejętności przekazywania zasad ekonomii w sposób przystępny dla zwykłego człowieka czy też jasnego wyrażania idei na forum publicznym pozazdrościć mógł mu niejeden wybitny ekonomista i polityk.

Był on jednym z nielicznych laureatów Nagrody Nobla, którzy znacząco wpłynęli na formowanie się opinii publicznej w Stanach Zjednoczonych i państwach zachodnich, a przede wszystkim na amerykańską politykę gospodarczą na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Otwarcie deklarując swój negatywny stosunek do triumfującej „rewolucji” keynesowskiej, przyczynił się w dużym stopniu do zrewidowania keynesowskiego podejścia do problemu kształtu polityki gospodarczej państwa oraz sposobu organizacji życia społecznego. Jego koncepcje i teorie współgrały z rozwijającą się wówczas „rewolucją konserwatywną”. Na okładce *Wolnego wyboru* – jednej z najpopularniejszych książek Friedmana i jego żony Rose [Friedman M. i R., 1996] – znajduje się króciutka recenzja prezydenta R. Reagana: „Znakomita książka. Friedmanowie sugestywnie definiują problemy stojące przed Ameryką. To lektura obowiązkowa dla każdego – od prezydenta do zwykłego obywatela”.

Jest cechą ludzi wybitnych, że wzbudzają kontrowersje, i tak też było w przypadku Friedmana od momentu zaistnienia w środowisku akademickim i życiu publicznym. Jego koncepcja polityki gospodarczej państwa, która opierała się na postulatcie ograniczenia ekonomicznej roli państwa do niezbędnego minimum, oraz duża wiara w możliwości mechanizmu rynkowego i gospodarki wolnorynkowej, przysporzyła mu zarówno zwolenników, jak i antagonistów.

Milton Friedman przeszedł trudną drogę do sławy. Życiorys przyszłego laureata Nagrody Nobla może przypominać scenariusz filmu „od pucybuta do milionera” [Gadomski, 2006b]. Urodził się 31 lipca 1912 r. na Brooklynie (Nowy Jork) jako czwarte i ostatnie dziecko Sarah Ethel z d. Landau i Jeny Saula Friedmana – małżeństwa ubogich imigrantów żydowskich przybyłych do Ameryki z miejscowości Berehove na Zakarpaciu¹. Gdy Milton ukończył pierwszy rok życia, rodzina przeprowadziła się do małego miasteczka Rahway w stanie New Jersey, gdzie oboje rodzice zajęli się handlem, zaczynając od prowadzenia małego przedsiębiorstwa tekstylnego [zob. Semkow, 1998, s. 269]. Przedsięwzięcie nie było specjalnie udane, toteż Friedmanowie zmuszeni byli zamknąć interes po kilku latach. Następnie matka zaczęła prowadzić mały sklepik z artykułami spożywczymi, natomiast ojciec angażował się w różne niedochodowe przedsięwzięcia. Dochód rodziny był niewielki i wysoce niepewny, dlatego trudności finansowe stale towarzyszyły Friedmanom. Mimo to w domu panowała ciepła, przyjazna atmosfera, jedzenia zaś nigdy nie brakowało. Szczególnie duży nacisk rodzice Friedmana kładli na edukację swoich dzieci, co było charakterystyczne dla społeczności żydowskich. Friedman rozpoczął edukację w Washington Public School, skąd – dzięki dobrym wynikom w nauce – został przeniesiony do Columbus School, gdzie zdołał zrobić dwa lata szkolne w rok.

¹ Większość faktów dotyczących biografii Milтона Friedmana przytaczam na podstawie pamiętników *Two Lucky People* napisanych przez Friedmana i jego żonę [Friedman M. i R., 1998]. Pozostałe informacje zostały zaczerpnięte z licznych publikacji, artykułów prasowych oraz rozmów przeprowadzonych z asystentką Milтона Friedmana Głorią Valentine, która pracowała dla niego przez ponad trzydzieści lat.

W 1928 r., mając szesnaście lat, ukończył szkołę średnią Rahway High School, do której uczęszczały także jego siostry. W szkole tej duży wpływ wywarł na niego nauczyciel, który wykładał nauki polityczne, społeczne oraz geometrię. To on zaraził swojego ucznia namiętym czytaniem książek i chęcią pogłębiania wiedzy. Dzięki temu ulubionym miejscem Milтона stała się lokalna biblioteka, której zasoby poznał prawie w całości.

Ojciec Friedmana zmarł w ostatnim roku jego pobytu w szkole średniej, pozostawiając matce niewiele pieniędzy na kształcenie syna. Warunkiem kontynuacji nauki było zdobycie pieniędzy na sfinansowanie studiów. Milton skorzystał z pomocy stypendialnej władz stanowych i rozpoczął studia na dwóch kierunkach: ekonomii i matematyce w college'u pobliskiego Rutgers University, jednego z najstarszych uniwersytetów w Ameryce, założonego w 1766 r. przez Kościół Holenderskich Reformatorów.

Stypendium stanowe starczało tylko na pokrycie czesnego, dlatego Friedman zmuszony był zarabkować, aby móc sfinansować resztę wydatków szkolnych. Pracował przez dłuższy czas jako sprzedawca w sklepie, kelner w restauracji, skupował i sprzedawał używane książki oraz sztuczne ognie, a więc wykonywał działalność typową dla żydowskich chłopców. Z czasem pracę fizyczną zamienił na umysłową – udzielanie korepetycji uczniom i studentom. Zajęcia te były bardziej wartościowe nie tylko pod względem finansowym, stanowiły także doskonałe doświadczenie intelektualne. Lekcje udzielał praktycznie ze wszystkiego, od angielskiego przez geometrię po łacinę. Był to jego pierwszy kontakt z prawdziwą „pedagogiką”. Oprócz prowadzenia działalności typowo zarobkowej, w czasie studiów w Rutgers był także redaktorem studenckiej gazetki „Targum”. Czas spędzony w Rutgers wspominał Friedman pozytywnie zarówno pod względem życia prywatnego, jak i – przede wszystkim – z punktu widzenia edukacji, którą tam uzyskał.

Po zdaniu w 1932 r. egzaminów licencjackich Friedmanowi zaoferowano dwa stypendia podyplomowe: na studia matematyczne na Uniwersytecie Browna i na ekonomiczne na Uniwersytecie Chicagowskim. Zdecydował się na ekonomię, a tak opisuje motywy dokonanego wówczas wyboru: *„Był rok 1932, stopa bezrobocia wynosiła około 25%. Co mogło być najbardziej palącym problemem? Bez wahania wybrałem ekonomię. Kiedy (...) rozpoczynałem naukę w college'u, nie uświadamiałem sobie istnienia i znaczenia problemów ekonomicznych, ponieważ wychowywałem się w rodzinie o stosunkowo niskich dochodach – nie rozmawiało się u nas o tak szerokich problemach. Byłem bardzo dobry z matematyki i ta dyscyplina naprawdę mnie interesowała. Poszukiwałem więc jakiegoś sposobu, który pozwoliłby mi zarabiać na życie z pomocą matematyki. Jedyną myślą, jaka przyszła mi do głowy, zanim zacząłem naukę w college'u, było zostanie analitykiem ubezpieczeniowym i z takim zamiarem rozpocząłem studia. W ciągu dwóch pierwszych lat w college'u zdałem kilka egzaminów z zakresu analizy ubezpieczeniowej, ale później porzuciłem ten kierunek”*. [Snowdon, Vane, 2003, s. 173–174]. Warto wspomnieć, że obok tych kilku zdanych egzaminów Friedman nie zdał kilku innych z tego zakresu, które, jak się później

okazało, były jedynymi egzaminami, jakie oblał w życiu [zob. Breit, Spencer 1986, s. 81]. Młody, uzdolniony student, ze skromnymi środkami do życia, uwielbiał się uczyć. Ekonomia i biznes – sposób, w jaki ludzie żyli – fascynowały go. Dlatego, kiedy zdecydował poświęcić się ekonomii, ułożył sobie prosty plan: wdrożyć rygorystyczny program ciężkiej pracy i dogłębných studiów [zob. Tyner, 2000]. Na wybór przez Friedmana ekonomii wpłynęli przede wszystkim jego nauczyciele z Rutgers: A. Burns i H. Jones.

Arthur Burns – późniejszy prezes Rady Gubernatorów Rezerwy Federalnej – ukształtował jego rozumienie badań w ekonomii, zapoznając go z najwyższymi standardami naukowymi, oraz miał wiodący wpływ na jego dalszą karierę. Friedman uczęszczał na prowadzone przez niego seminarium, na którym wspólnie z innym studentem – L. Vassem – pracował nad dysertacją doktorską Burnsa *Production Trends in the United States*. Z seminarium wyniósł przede wszystkim zwracanie uwagi na szczegóły, dokładne sprawdzanie źródeł i – ponad wszystko – otwartość na krytykę. Wszystko to wpłynęło w sposób zasadniczy na jego późniejszą pracę naukową. Dodać należy, że to Burns zainteresował Friedmana dziełami Alfreda Marshalla, a przede wszystkim jego najgłośniejszą pracą *Zasady ekonomiki*.

Natomiast Homer Jones – późniejszy wieloletni gubernator oddziału Systemu Rezerwy Federalnej w St. Louis – wprowadził Friedmana w teorię ekonomii, statystyki i ubezpieczeń oraz namówił do podjęcia studiów ekonomicznych na Uniwersytecie Chicagowskim. Za sprawą Jonesa Friedman zetknął się po raz pierwszy z tym, co nazywano wtedy „poglądem chicagowskim”. Jones kładł główny nacisk na wolność jednostki, był bardzo sceptyczny co do jakichkolwiek prób jej ograniczania. Zarówno Burns, jak i Jones, zostali potem najbliższymi przyjaciółmi Friedmana.

Milton Friedman studiował na Uniwersytecie Chicagowskim przez rok, bo na tyle wystarczyło stypendium. Był to dla niego najtrudniejszy rok pod względem finansowym, natomiast bardzo wartościowy pod względem intelektualnym dla dalszej kariery. Po raz kolejny był zmuszony dorabiać, pracując jako kelner w pobliskiej restauracji. Z całego szeregu prac (w większości fizycznych), które wykonywał w czasie szkoły średniej i studiów, wyciągnął bardzo ważną lekcję, a mianowicie dowiedział się, jak w rzeczywistości działa wolny rynek i przedsiębiorczość. To wszystko także implikowało wyznawane przez niego później poglądy.

W tym okresie Wydział Ekonomii Uniwersytetu Chicagowskiego należał do najlepszych kraju, głównie za sprawą wykładających tam profesorów i niepowtarzalnej atmosfery intelektualnej, jaka tam panowała: „*Kontrowersje wśród członków fakultetu, głównie na bazie intelektualnej, przyczyniały się do tego, że wydział ekonomii stał się ekscytującym miejscem do studiowania, utrzymywał atmosferę dociekania prawdy oraz rozwinął tradycję, która w intelektualnym dyskursie osadzona była tylko siłą argumentu, a nie dyplomacji, z którą była przekazywana, bądź w zależności od stanowiska czy pozycji zawodowej osoby, która ją przekazywała. Co równie ważne, błyskotliwa grupa studentów z całego świata wprowadziła mnie w arkana kosmopoli-*